

IŠ PRADŽIŲ KETINAU RAŠYTI visai kitokią knygą. Tokią galimybę gavau studijuodamas teisės mokykloje, kai buvau išrinktas pirmuoju juodaodžiu žurnalo „Harvardo teisės apžvalga“ (nelabai žinomo ne šios profesijos atstovams) prezidentu. Po šių rinkimų sulaukiau visuomenės dėmesio, apie mane buvo parašyti keli laikraščių straipsniai, nors tai kur kas daugiau pasako ne apie kuklius mano pasiekimus, o apie neįprastą Harvardo teisės mokyklos vietą Amerikos mitologijoje, rodo, kokia Amerika išalkusi optimistiškesnių rasių konflikto ženklų – tai įrodymas, kad šiokia tokia pažanga pasiekta. Man paskambino kelios leidyklos ir įsivaizduodamas, kad galiu pasakyti kai ką originalaus apie dabartinę rasinių reikalų padėtį, sutikau metams atidėti mokslus ir išlieti savo mintis popieriuje.

Tais paskutiniaisiais Teisės mokyklos metais, perdėtai savim pasitikėdamas, mintyse ėmiau dėlioti, kaip knyga atrodys. Joje turėtų būti esė apie tai, kad vien bylos ir bylinėjimasis dėl pilietinių teisių negali užtikrinti tikrosios rasių lygybės, minčių apie bendruomenių reikšmę ir kaip atkurti visuomeninį gyvenimą per pilietines iniciatyvas, taip pat pamąstymų apie pozityviąją diskriminaciją ir afrocentrizmą – vien temų sąrašui prireiktų viso lapo. Aišku, ketinau įtraukti ir asmeninių istorijų, taip pat paanalizuoti kai kurių mane vis aplankančių jausmų priežastis. Iš esmės įsivaizdavau leisiąsis į intelektualią kelionę, turėdamas žemėlapių, numatęs atokvėpio akimirky ir griežtą darbotvarkę: pirmą skyrių baigsiu kovo mėnesį, antrąjį nusiųsiu peržiūrėti rugpjūtį...

Pagaliau sėdus rašyti, mintys mane vis dėlto patraukė prie pavojingesnių krantų. Širdį suvirpino pirmosios ilgesio gaidelės. Ausyse nuskambėjo

tolimi balsai, tada pritilo, vėl pagarsėjo. Prisiminiau vaikystėje mamos ir jos tėvų pasakotas istorijas, savo kilmę bandančios paaiškinti šeimos pasakojimus. Prisiminiau pirmuosius metus pradėjus burti bendruomenę Čikagoje, dar netvirtus žingsnius brandos link. Sėdėdamas po visžaliu mangu klausiausi močiutės, pinančios seseriai plaukus, pasakojančios apie mu dviejų tėvą, kurio man neteko pažinti.

Palyginti su šiuo prisiminimų srautu, visos tvarkingai susidėliotos teorijos atrodė nesvarbios ir skubotos. Ir labai priešinausi minčiai knygoje atskleisti savo praeitį, apie kurią pasakodamas jausčiausi pažeidžiamas, net šiek tiek jos gėdyčiausi. Ne todėl, kad ji būtų skausminga ar ydinga, o dėl to, kad tam priešinasi mano esybė, sąmoningi mano apsisprendimai – bent jau iš pirmo žvilgsnio, tam prieštarauja ir dabartinis mano pasaulis. Man jau trisdešimt treji; dirbu teisininku, esu aktyvus socialiniame ir politiniame Čikagos gyvenime, mieste, jau susigyvenusiame su rasinėmis savo žaizdomis ir kone besididžiuojančiame savo abejingumu. Sugebėjau atsispirti cinizmui ir norėčiau save laikyti pasaulį suprantančiu žmogumi, kartu esu ir atsargus – tuščių vilčių neturiu.

Kai prisimenu savo vaikystę, labiausiai mane trikdė nekaltumo jausmas – nekaltumo, kuris kitur atrodo neįsivaizduojamas net vaiko akimis. Štai žmonos pusbrolis tokio nekaltumo neteko vos šešerių: prieš kelias savaites papasakojo tėvams, kad keli bendraklasiai atsisakė su juo žaisti, nes jo tamsi oda. Akivaizdu, jo tėvai, gimę ir užaugę Čikagoje ir Garyje, savo nekaltumo buvo netekę jau seniai. Bet kartėlio jie nejaučia ir yra stipresni, išdidesni ir sumanesni už daugumą kitų man pažįstamų tėvų – vis dėlto šio vaiko tėvų balse justis skausmas ir abejonė, ar pasirinko tinkamai persikeldami į priemiestį, kur daugiau baltaodžių, taip norėdami apsaugoti sūnų, kad šis nepatektų į gaujų susišaudymą ir jam netektų lankyti prastai finansuojamos valstybinės mokyklos.

Jie žino per daug, visi mes per daug regėjome, kad trumpai trukusią mano tėvų sąjungą – juodaodžio ir baltaodės, afrikiečio ir amerikietės – priimtume kaip savaime suprantamą. Todėl kai kam sunku mane priimti kaip sau lygiavertį. Kai manęs nepažįstantieji, ir baltieji, ir juodieji, sužino, kokia mano kilmė (dažniausiai ši žinia jiems būna netikėta, nes apie mamos rasę lioviausi pasakoti dar dvylikos ar trylikos, įtardamas, kad taip lyg ir noriu įsiteikti baltaodžiams), pamatau jų abejonę, juk jiems tenka iš

naujo mane vertinti, tiriamai kažko ieškoti mano akyse. Jie nebežino, kas aš. Na, gal ir nujaučia, kaip man sunku ant širdies – kad nešu maišyto kraujo naštą, kad mano siela susidvejinus, galbūt mato pamėklišką tarp dviejų pasaulių įkalinto liūdno mulato paveikslą. Ir jei jiems aiškiau, kad ne, ši tragedija – ne mano, bent jau ne vien mano – ji ir jūsų, Plimuto uolos ir Elio salos sūnų ir dukrų, jūsų, Afrikos vaikų, ir mano žmonos šešiamėčio pusbrolio, ir jo pirmokų klasės draugų, jiems nereikėtų spėlioti, kas neduoda man ramybės, juk mato tai kiekvieną vakarą per žinias, ir jei visi galėtume pripažinti bent tiek, tragedija imtų švelnėti... Na, įtariu, kad atrodau nepataisomai naivus, pasidavęs prarastoms viltims, kaip tie komunistai, vis dar brukantys savo laikraštukus įvairių koledžų miestelių pakraščiuose. Galbūt net blogiau – kalbu, tarsi bandydamas pasislėpti pats nuo savęs.

Nekaltinu tų žmonių už jų įtarumą. Jau seniai išmokau nepasitikėti savo vaikyste ir tada mane formavusiais pasakojimais. Tik po daugelio metų, pasėdėjęs prie tėvo kapo ir pasikalbėjęs su juo mus skiriant raudonai Afrikos žemei, galėjau grįžti į praeitį ir pats įvertinti tas ankstyvasias istorijas. O gal tik tada supratau, kad didumą gyvenimo praleidau mėgindamas perrašyti tuos pasakojimus, užkaišyti spragas juose, paaiškinti nemalonias smulkmenas, įvertinti asmeninius pasirinkimus akiai visa šluojančios istorijos fone; ir visa tai dariau vildamasis atrasti granitinį tiesos luitą, ant kurio galėtų tvirtai stovėti mano dar negimę vaikai.

Kad ir kaip atkakliai troškau apsisaugoti nuo dėmesio ir nuolat ieškojau dingsčių, kaip atsisakyti sumanymo parašyti šią knygą, pamažu į jos puslapius įsismelkė vidinės mano kelionės įrašas – vaiko kelionė ieškant tėvo, o per tą paiešką ir pragmatiška jo, kaip juodaodžio amerikiečio, gyvenimo prasmė. Ši knyga autobiografinė, nors kai manęs pastaruosius trejus metus kas klausdavo, apie ką ji, tokio apibūdinimo vengdavau. Dažniausiai autobiografija žada įamžinimo vertus laimėjimus, pokalbius su žymiais žmonėmis, reikšmingą pasakotojo vaidmenį svarbiuose įvykiuose. Čia to nerasite. Autobiografijoje pagaliau ir apibendrinama, bet mano amžiaus žmogui, tebeieškančiam savo kelio pasaulyje, daug ką apibendrinti kol kas dar per anksti ir per sunku. Net nežinau, ar mano patirtis būdinga juodaodžiam amerikiečiui („Juk tu kilęs iš privilegijuoto sluoksniu“, – taip man paslaugiai užsiminė Manhatano leidėjas); ir išties, viena šios knygos temų yra mokymasis priimti tiesą – kad galiu stovėti išvien su savo juodaodžiais

broliais ir seserimis, ir šioje šalyje, ir Afrikoje, priimti bendrą jų likimą, nors pats ir nesu patyręs kasdienės jų kovos sunkumo.

Galų gale, visiems autobiografiniams kūriniais gresia bendri pavojai: pagunda pateikti įvykius sau palankioje šviesoje, rašytojo polinkis pervertinti, neva jo potyriai kitiems įdomūs, selektyviai užmiršti vienas ar kitas smulkmenas. Tokie pavojai tik sustiprėja, kai rašytojui trūksta išminties, įgaunamos tik su amžiumi; trūksta ilgesnio laiko, kuris gydo ir leidžia atsikratyti tuštybės. Negaliu sakyti, kad ir aš išvengiau tokių pavojų ar bent vieno iš jų. Nors diduma knygos parašyta remiantis dienoraščiais ar žodine mano šeimos istorija, tai, kas man buvo perpasakota, dialoguose neišvengiamai teko apibendrinti. Glaustumo dėlei kai kurie veikėjai yra keletu pažinotų žmonių darinys, ir kai kurie įvykiai pateikiami ne visai iš eilės. Daugumos veikėjų, išskyrus mano šeimos ir keletu viešų asmenų, vardai pakeisti norint apsaugoti jų privatumą.

Kad ir kokią etiketę klijuotume šiai knygai – autobiografija, memuarai, šeimos istorija ar dar kas, stengiausi nuoširdžiai papasakoti apie tai, ką gyvenime patyriau. Kai nuklysdavau, visada galėjau kliautis savo agentės Džeinės Distel (Jane Dystel) tikėjimu ir atkaklumu; atsargiais, bet tvirtais redaktoriaus Henrio Feriso (Henry Feriss) taisymais; Rutos Fisait (Ruth Fecych) ir „Times Books“ komandos entuziazmu bei atidumu rankraščiui keliaujant įvairiais leidybos etapais; savo draugais, ypač Robertu Fišeriu (Fisher), daugybę kartų jį skaičiusiais; ir savo nuostabia žmona Mišele, jos sąmoju, maloningumu, atvirumu ir nesilpstančiu gebėjimu palaikyti mano užsidegimą, kai to reikia.

Bet labiausiai esu dėkingas savo šeimai: mamai, seneliams, broliams ir seserims, išsimėčiusiems per vandenynus ir žemynus, – jiems ir skiriu šią knygą. Be nuolatinės jų meilės ir paramos, be leidimo dainuoti jų dainą ir pakantumo, kai išsimušdavau iš vėžių, tikrai nebūčiau jos baigęs. Tikiuosi, mano meilė ir pagarba jiems justai kiekviename knygos puslapyje.

PIRMA DALIS

Kilmė

PRAĖJUS KELIEMS MĖNESIAMS po dvidešimt pirmo mano gimtadienio, man paskambino nepažįstamas žmogus ir pranešė žinią. Tada gyvenau Niujorke, Devyniasdešimt ketvirtojoje gatvėje, tarp Pirmosios ir Antrosios aveniu, ant bevardės, nuolatos kintančios ribos tarp Rytų Harlemo ir Manhatano. Šis nesvetingas kvartalas buvo pilkas ir be medžių, su suodžių spalvos laiptinėmis, kuriose didumą dienos tvyrodamo tamsūs šešėliai. Butas mažytis, kreivos grindys ir nepatikimi radiatoriai, laukųjų durų skambutis apačioje sugedęs, todėl svečiams tekdavo paskambinti iš telefono aparato degalinėje ant kampo, ten naktimis budriai patruluodavo vilko dydžio dobermanas, nepaleidžiantis iš nasrų tuščio alaus butelio.

Man tai nerūpėjo, nes lankytojų sulaukdavau retai. Tomis dienomis būdavau nekantrus, daug dirbau ir kurčiau neįgyvendinamus planus, o susitikimai su žmonėmis man rodėsi tik laiko gaišimas. Negaliu sakyti, kad nemėgau draugijos. Man patikdavo mandagiai paplepėti ispaniškai su kaimynais, atvykusiais daugiausia iš Puerto Riko, o grįždamas iš paskaitų paprastai stabtelėdavau pasikalbėti su visą vasarą atvirame prieangyje sėdiniuojančiais vaikiniais apie „Knicks“ rungtynes ar vakar vakare jų girdėtus šūvius. Geru oru su kambario draugu ant gaisrinių namo kopėčių rūkydavome ir dairydavomės į miestą, gaubiamą melsvos prietemos, arba stebėdavome gretimų geresnių kvartalų baltaodžius, mūsų gatvėse vedžiojančius šunis, kad apdergtų mūsų šaligatvius. „Parše, susirink savo šūdus!“ – įspūdingai nirčiai surikdavo draugas, ir mudu juokdavomės iš šeimininko išraiškos (ir gyvūno), kai pikta niūrus ir anaipol neatsiprašėdamas jis lenkdavosi atlikti pareigos.

Mėgaudavausi tokiomis akimirkomis, bet trumpai. Kai kalbos įsivažiudavo ar nuklysdavo į asmeniškumus, rasdavau priežastį atsiprašyti. Pernelyg buvau prisitaikęs prie savo vienatvės, saugiausios man būsenos.

Pamenu, panašiai, regis, apie žmones galvojo ir šalia gyvenantis senukas. Jis, aukštas, susikūprinęs, gyveno vienas; tomis retomis progomis, kai išeidavo iš namų, vilkėdavo sunkų juodą paltą ir dėvėdavo beformę fetrinę skrybėlę. Kartais sutikdavau jį grįžtantį iš parduotuvės ir pasisiūlydavau užnešti pirkinius laiptais, aukštomis jų pakopomis. Senukas dirstelėdavo į mane, gūžtelėdavo, o tada lipdami sustodavome kiekvienoje laiptų aikštelėje, kad jis atgautų kvapą. Kai pagaliau prieidavome jo butą, atsargiai padėdavau krepšius ant grindų, seniokas dėkingas tik linktelėdavo ir įėjęs pro duris užšaudavo sklendę. Abu tylėdavome, žodžiu jis nė karto man nepadėkojo.

Senioko tylą darė įspūdjį; laikiau jį gimininga siela. Vėliau kambario draugas rado jį sukniubusį trečio aukšto laiptų aikštelėje, plačiai atsimerkusį, pastirusiomis galūnėmis, susirietusį it kūdikis. Susirinko būrelis; kelios moterys persižegnojo, mažesni vaikai susijaudinę kuždėjosi. Pagaliau atvažiavo sanitarai paimti kūno, o policija atrakino senuko butą. Šis buvo tvarkingas, kone tuščias – kėdė, stalas, ant židinio atbrailos stovėjo išblukęs paveikslas, vaizduojantis santūriai besišypsančią moterį tankiais antakiais. Kažkas atidarė šaldytuvą ir rado beveik tūkstantį dolerių smulkiais banknotais. Jie buvo susukti į senų laikraščių skiautes ir kruopščiai užkišti už majonezo ir stiklainių su marinuotais agurkais.

Mane paveikė scenos vienatvė, tą akimirką panorau žinoti, kuo seniokas vardu. Bet kone tuoj pat pasigailėjau šio noro ir sielvarto. Pasijutau, lyg būtų sulaužytas nebylus mūsų susitarimas – tarsi tame tuščiam kambaryje senukas pagaliau kuždėtų nutylėtą istoriją, aiškintų man tai, ko mieliau negirdėčiau.

Minėto skambučio sulaukiau maždaug po mėnesio, šaltą, niūrų lapkričio rytą, saulei slepiantis už debesų antklodės. Gaminausi pusryčius, ant viryklės burbuliavo kava, keptuvėje čirškė du kiaušiniai, draugas padavė man telefoną. Linija baisiai šnypstė.

– Bari? Bari, ar čia tu?

– Taip... Su kuo kalbu?

– Bari... čia tavo teta Džeinė. Iš Nairobio. Ar girdi mane?

– Atsiprašau, kas, sakėte, esate?

– Teta Džeinė. Klausyk, Bari, mirė tavo tėvas. Žuvo per automobilio avariją. Alio? Ar girdi mane? Sakau, tavo tėvas žuvo. Bari, prašau paskambinti ir pranešti savo dėdei Bostone. Dabar negaliu kalbėti, gerai, Bari? Paskambinsiu vėliau...

Ir viskas. Ryšys nutrūko, atsisėdau ant sofos ir uosdamas virtuvėje svylančius kiaušinius spoksojau į sutrūkinėjusį tinką, mėgindamas aprėpti savo netektį.

Tėvas man buvo tikras mitas, ir didesnis, ir mažesnis už žmogų. Iš Havajų jis išvyko 1963 m., kai tebuvo dvejų, tad mažas būdamas pažinojau jį tik iš mamos ir senelių pasakojimų. Visi jie turėjo savo mėgstamiausius, kuo sklandžiausius, nuolat kartojamus, tad nugludintus. Prieš akis vis dar regiu senelį, kurį vadinome Grampsu*, po vakarienės atsilošusį sename krėslė, gurkšnojančią viską ir besivalantį tarpdančius cigarečių pakelio celofanu, pasakojantį, kaip mano tėvas dėl pypkės kartą vos nenumetė vyro nuo Pali apžvalgos aikštelės...

– Tai va, tavo mama su tėčiu nusprendė apvežti draugą apie salą, kad šis pasigrožėtų vaizdais. Jie nuvažiavo į apžvalgos aikštelę, Barakas tikriausiai visą kelią važiavo priešinga puse...

– Tavo tėvas buvo bausis vairuotojas, – paaiškina man mama. – Jis nuolat pervažiuodavo į kairę pusę, kaip vairuoja britai, o jei jam ką nors pasakydavai, tik skųsdavosi, kokios paikos amerikiečių taisyklės...

– Na, tą kartą jie nuvažiavo sveiki gyvi, išlipo lauk ir sustojo prie turėklo pasigėrėti vaizdu. Barakas papsėjo pypkę, kurią jam buvau padovanojęs per gimtadienį, kandikliu viską rodė kaip koks jūrų kapitonas...

– Tavo tėvas labai didžiavosi ta pypke, – vėl pertraukia mama. – Mokydamasis visą vakarą ją rūkydavo, o kartais...

– Klausyk, Ana, ar nori pati pasakoti istoriją, ar leisi man baigti?

– Atsiprašau, tėti. Pasakok.

– Žodžiu, tas vargšas svečias – jis taip pat buvo studentas iš Afrikos, ką tik išlipęs iš laivo, ar ne? Matyt, vargšeliui padarė įspūdį, kaip Barakas mosavo savo pypke, nes paklausė, ar negalėtų ir jis dūmo patraukti. Tėtis

* Grampsas – amerikietiškas pavardės variantas.